

ВИРОБИ З КРЕМЕНЮ, ОБСИДІАНУ І КАМЕНЮ ПОСЕЛЕННЯ ЛІНІЙНО-СТРІЧКОВОЇ КЕРАМІКИ МЕДИНЯ НА ІВАНО-ФРАНКІВЩИНІ

В проблематиці культури лінійно-стрічкової кераміки Верхньої і Середньої Наддністрянщини все ще недостатньо розкритим лишається питання кремене- та каменеобробного виробництва. Досліджене у 1984 р. поселення цього часу в с. Мединя Галицького району Івано-Франківської області стало черговою віхою до її пізнання [Грибович, Конопля, 1985, с. 8].

Пам'ятка знаходиться в ур. Кар'єр на звернутому до півдня схилі першої надзаплавної тераси правого берега р. Лімниці – правого допливу Дністра, а її територія була тоді частково зруйнована кар'єром місцевої цегельні.

Місцевий краєзнавець М. Дзета, якому ми завдячуємо не лише відкриттям поселення, але й за багаторічні збори артефактів з орної поверхні, люб'язно передав їх для подальшого опрацювання.

Розвідковими роботами встановлено наступне. Поселення займає нижню частину схилу, тягнеться вздовж берегової лінії і в первісному вигляді могло локалізуватись у смузі довжиною до 200 м і шириною до 40–50 м. На час обстежень уціліло близько 90 % його ймовірної площі, розрізаної майже навпіл глиняним кар'єром, стінки якого дали можливість зафіксувати стратиграфію місцезнаходження.

Від денної поверхні до позначки -0,35–0,45 м залягав пласт темно-сірого підзолистого ґрунту, який переходить у верству сіро-жовтого суглинку товщиною 0,2–0,3 м, що заміщується материковою глиною.

Проведені нами поверхневі збори речового матеріалу кількісно незначні. Це, переважно, уламки ліпного посуду, поодинокі крем'яні та кам'яні (фрагменти зернотерок з рінякового доломіту і пісковика) артефакти. На загал, колекція знахідок з поселення Мединя-Кар'єр складається з 977 екземплярів. Вона включає в себе: вироби з глини – 43, кременю – 895, обсидіану – 25 та каменю – 14.

Кераміка віднесена до двох технологічних груп. Перша (кухонний посуд) виготовлена з глини, що містить домішку органічних решток: солома, посічена трава та солома, подрібнений шамот та жорств. Поверхня дво- і трьохшарових у зламі знахідок (15 екз.) обличкована темно-сірим та сіро-коричневим ангобом.

Друга група (столовий посуд) сформована з дбайливо очищеної глини і представлена, найбільш вірогідно, уламками півкулястих та опуклобоких мисок – 28 екз. із загнутими досередини потоншеними і заокругленими вінцями. Помірно лискована поверхня знахідок сірого, темно-сірого і сіро-жовтого кольорів здебільшого прикрашена врізним лінійним та штампованим (овальні відтиски) орнаментом у вигляді розмаїтих композицій.

Кременевий комплекс, незважаючи на особливості комплектування, цілком достатній для розкриття його техніко-технологічних аспектів. Мешканці пам'ятки використовують північно-покутський кремій темно-сірого і чорного кольорів, що залягає у вигляді невеликих та середніх за розмірами конкрецій в товщі світло-сірих щільних вапняків туронського ярусу правобережжя верхньої течії Дністра [Конопля, 1998, с. 154].

Нуклеуси – 30 екз. – одноплосинні з прямою або незначно скошеною ударною площадкою, яка покрита безсистемними та радіальними за орієнтацією фасетками від сколів підправки (рис. 1, 1–3, 6–10; 2, 8, 9, 11–14). Серед них наявні типи призматичних – 12 екз., торцеподібних – 5 екз., циліндричних – 4 екз., сплющено-циліндричних – 6 екз. і конусоподібних – 3 екз., на 22 з них збереглися залишки жовтої кірки.

Пластини – 36 екз. – представлені типами первинних – 2, ребристо-поздовжніх – 3, поздовжньо-крайових – 7, поздовжніх із частково збереженими ділянками жовнвої кірки – 9 і поздовжніми – 15 розмірами 42–103×13–22×3–6 мм, а їх січення – 112 екз. нижніми – 35, середніми – 61 і верхніми – частинами типів первинних – 9, ребристо-первинних – 3, ребристих – 2, ребристо-поздовжніх – 7, поздовжньо-крайових – 34, поздовжніх із залишками жовнвої кірки – 16 і поздовжніх – 41; розмірами 11–62×9–23×2–7 мм.

Відщепи – 572 екз. – віднесені до типів первинних – 18, ребристо-первинних – 5, безсистемно-крайових – 82, безсистемних – 203, поздовжньо-крайових – 109, поздовжніх – 118 та радіальних – 37 діаметрами 14–45 і товщиною – 2–14 мм.

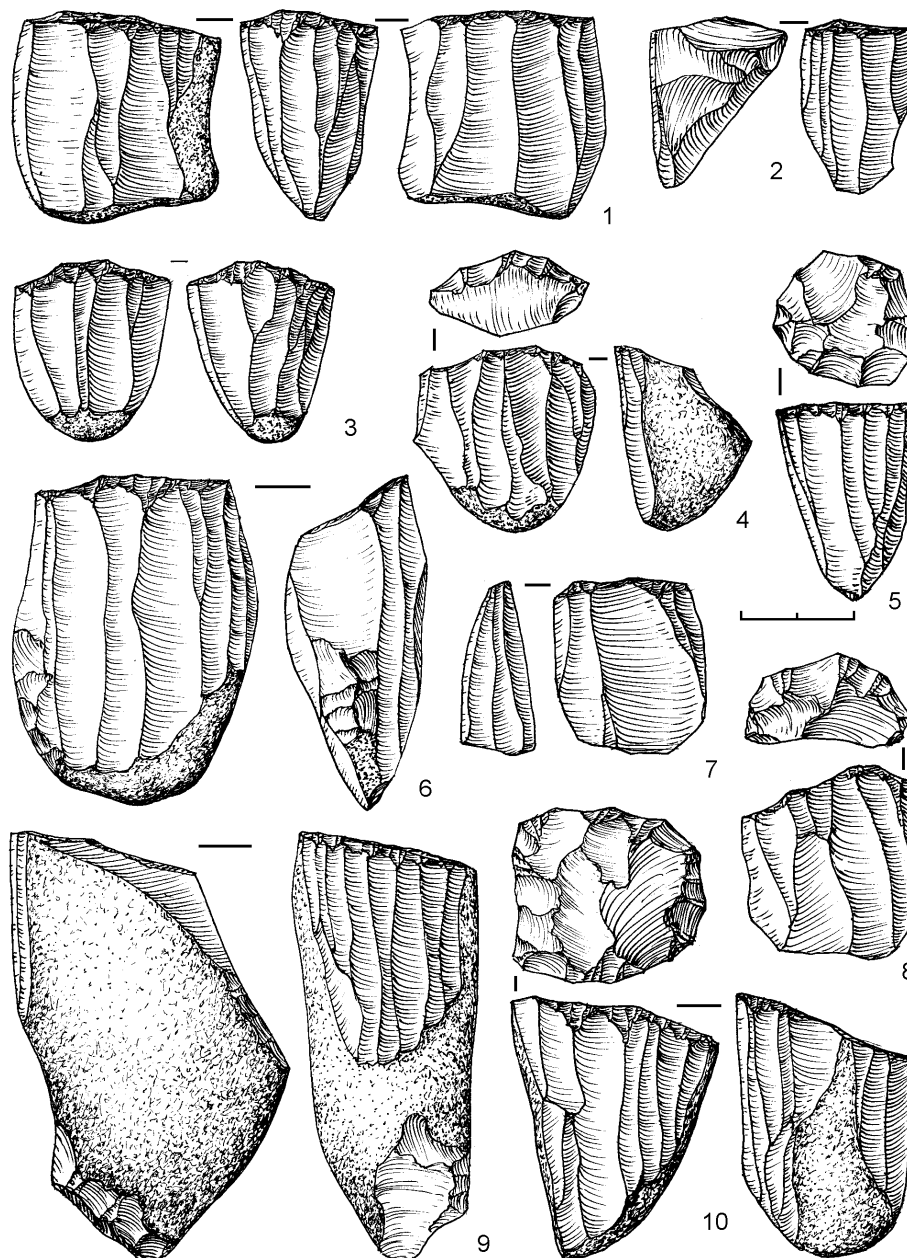

Рис. 1. Мединя. Підйомний матеріал. Вироби з каменю
Fig. 1. Medynia. Material from surface. Stone artifacts

Частина цілих – 8 екз. і фрагментованих – 32 екз. пластинчатих сколів використовувалась у роботі без вторинної обробки, про що свідчать мікрочищини та специфічний полиск від ужитку на їх бічних краях.

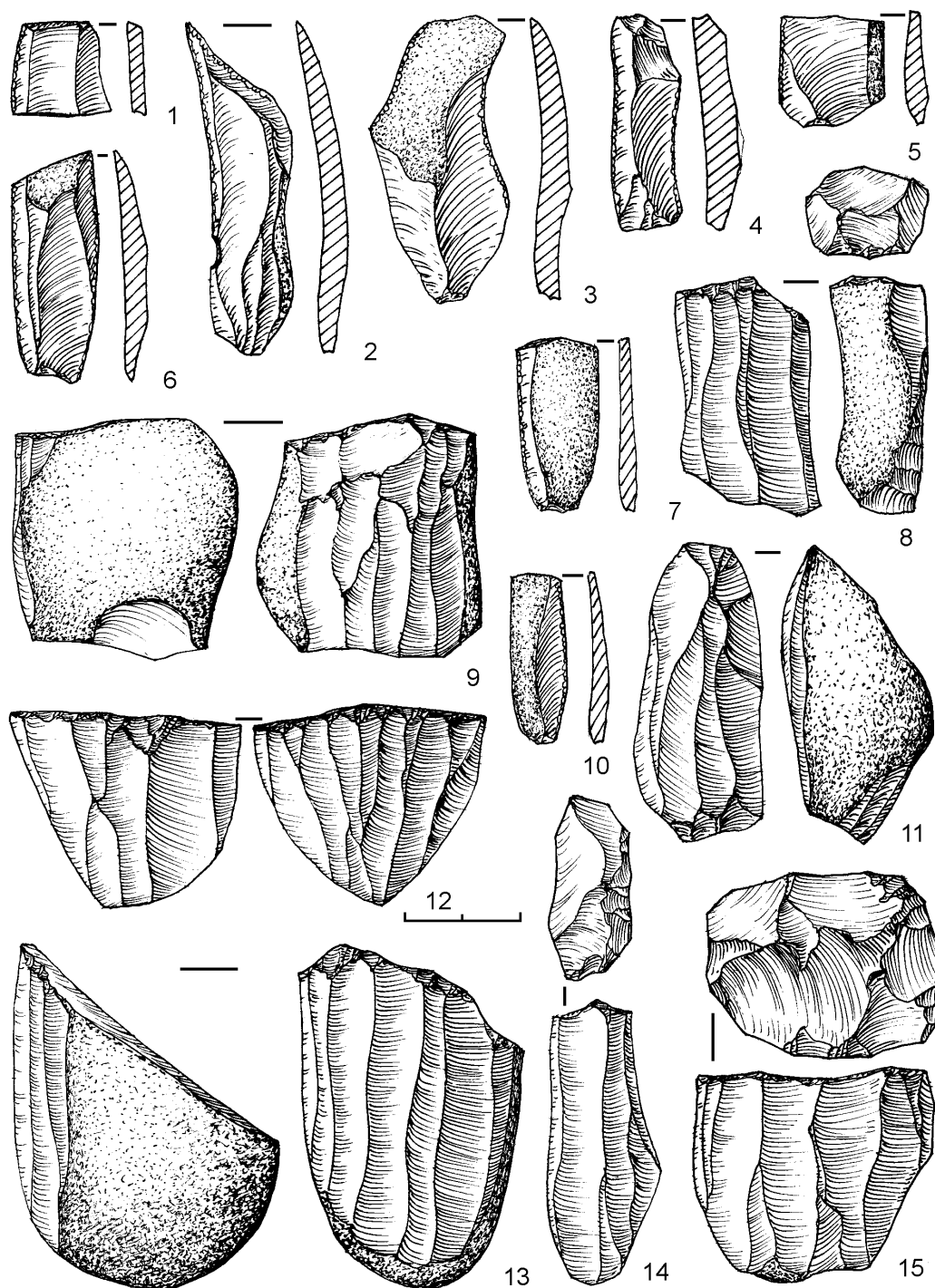

Рис. 2. Медыня. Підйомний матеріал. Вироби з каменю
Fig. 2. Medynia. Material from surface. Stone artifacts

Поздовжньо-ретушовані пластини – 16 екз. представлені цілими: ребриста із залишками жовнвої кірки – 51×14×8 мм, ребристо-поздовжня – 49×16×5 мм, поздовжньо-крайові – 47×18×5, 49×16×5 та фрагментованими: нижні частини поздовжньо-крайових – 20×19×3, 27×20×5, 28×10×3, 29×14×3, 33×19×4 мм і поздовжніх – 19×23×5, 24×15×4, 40×15×4 мм;

середні частини первинної – $34 \times 21 \times 5$ мм, ребристо-поздовжньої – $38 \times 12 \times 5$ мм і поздовжніх – $22 \times 17 \times 4$, $30 \times 13 \times 5$ мм формами.

Окрайки виробів загострені з однієї – 9 екз. (рис. 2, 5, 7, 10; 4, 3–5) і двох – 7 екз. (рис. 2, 3, 4, 6; 4, 1, 2) сторін мікро – 10 та дрібнофасетковою – 13 лускоподібною ретушшю, нанесеною на їх спинках суцільно. На двох предметах обробка проведена пересічно.

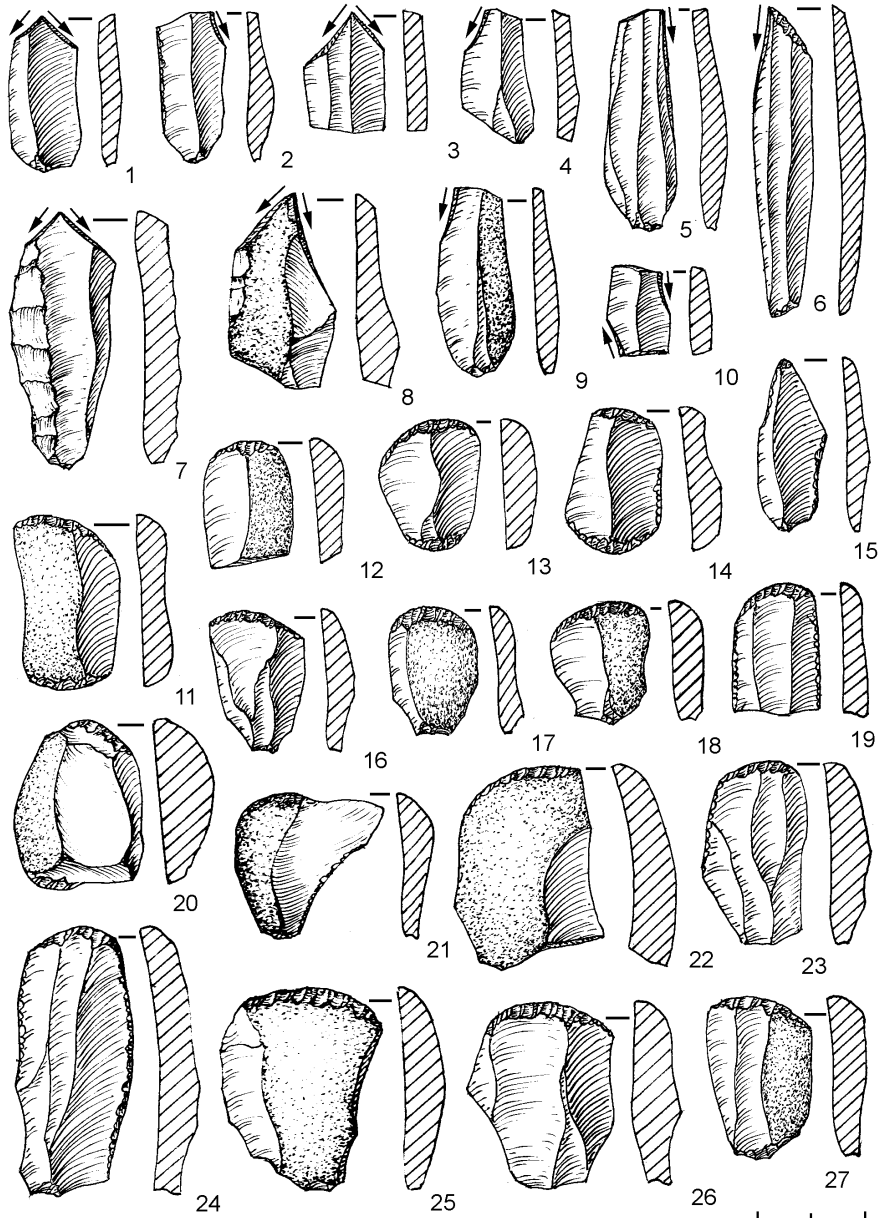

Рис. 3. Медина. Підйомний матеріал. Вироби з каменю
Fig. 3. Medynia. Material from surface. Stone artifacts

Пластини із стрілкою ретушованими кінцями – 7 екз. Це цілі поздовжньо-крайові – $35 \times 13 \times 5$, $41 \times 14 \times 8$, $51 \times 20 \times 5$, $72 \times 18 \times 8$ мм і поздовжні – $39 \times 14 \times 5$, $46 \times 21 \times 7$ мм, а також верхня частина поздовжнього – $24 \times 10 \times 5$ мм сколів (рис. 2, 2; 4, 9). Леза виробів загострено двобічною дрібно фасетковою лускоподібною ретушшю, нанесеною частково або суцільно зі сторони спинок і лише в одному випадку бічна крайка фасетована зі сторони черевця.

Пластини з одним скісно ретушованим поперечним кінцем – 14 екз., належать цілим – 5 екз. артефактам, до яких віднесені поздовжньо-крайові – $35 \times 15 \times 4$, $40 \times 15 \times 5$, $40 \times 18 \times 4$,

45×20×7, 48×18×4, а також їх фрагментам – 9 екз. Серед останніх наявні такі частини: верхні поздовжньо-крайові – 39×22×4 мм і поздовжніх – 20×17×3, 28×14×4, 30×14×3, середні поздовжньо-крайові – 42×18×4 мм і поздовжньої – 22×12×3 мм та нижні поздовжньо-крайові – 31×17×4 мм і поздовжньої – 33×18×4 мм.

У двох екземплярів скошені краї оброблені зі сторони черевця. Окремі знахідки мають одно- та двобічну підправку поздовжніх крайок, здійснену за допомогою дрібнофасеткової лускоподібної ретуші, нанесеної в суцільний спосіб зі сторони стінок. Півкруглим її різновидом фасетовано основи двох сколів.

Пластина (середня частина поздовжньої розміром 30×13×3 мм) з двома скісно ретушованими кінцями, яка за формою нагадує трапецію (рис. 4, 6). Один з бічних країв вкладня оброблений зі сторони спинки суцільною мікрозубчатою ретушшю.

Однобічно ретушований поздовжній відщеп 32×17×4 мм, крайка якого загострена зі сторони спинки дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю.

Кінцеві скребки – 28 екз. виготовлені на поздовжній – 32×14×3 мм і двох поздовжньо-крайових – 38×17×4, 60×17×6 мм пластинах; на нижніх – 6, середніх – 7 і верхній частинах поздовжніх; нижніх – 3, середніх – 3 і верхніх – 2 частинах поздовжньо-крайових пластинчастих сколів та на трьох відщепках – поздовжньо-крайовому (рис. 3, 22), поздовжньому (рис. 3, 26) і безсистемно-крайовому (рис. 3, 25). Останні мають, відповідно, розміри 37×26×8, 35×27×9, 38×29×7 мм.

Довжина виробів на січеннях пластин становить від 12 до 50 мм, ширина від 14 до 27 мм, товщина від 4 до 7 мм. 3-поміж них кількісно переважають екземпляри довжиною до 30 мм, шириною до 20 мм і товщиною до 5 мм.

Скребки складаються з двох груп: односторонніх та двосторонніх (протилежно-кінцевих). У першій наявні типи симетричних – 16 екз. (рис. 3, 12, 17–19, 22–26) і асиметричних – 8 екз. (рис. 3, 16, 27), а в другій – типи симетричних – 2 екз. (рис. 3, 13, 20) та симетрично-асиметричних – 2 екз. (рис. 3, 11, 14). Частина цих знарядь праці має бічну одно – 9 та двосторонню – 4 підправку країв, що здійснена за допомогою часткової та суцільної дрібно фасеткової лускоподібної ретуші, нанесеної зі сторони спинок заготовки.

Скобелі – 21 екз. (рис. 4, 17, 19) спродуквані на трьох поздовжніх – 30×13×4, 48×10×6, 59×15×4 мм і поздовжньо-крайовій – 51×21×5 мм пластинах; нижніх – 8 (20×14×3, 21×14×4, 23×15×4, 25×18×5, 32×15×4, 33×18×5, 40×20×5, 41×11×5 мм), середніх – 4 (13×14×4, 22×11×3, 24×13×4, 35×17×4 мм) і верхній (30×21×6 мм) частинах поздовжніх; верхній частині ребристо-поздовжньої (35×16×5 мм); нижній (21×16×4), середній (34×14×5 мм) і верхній (33×18×4 мм) частинах поздовжньо-крайових пластин.

Ці артефакти мають одну – 15 екз. або дві – 4 екз. виїмки на бічному краю, по одній виїмці на двох бічних краях – 1 екз. та по дві і одній виїмках – 1 екз. на двох бічних краях заготовок.

Робочі ділянки скобелів здебільшого добре сформовані за допомогою крутої дрібнофасеткової лускоподібної ретуші, однак на деяких знахідках вони помірно увігнуті і досить видовжені відносно центральної осі сколів.

Різці – 11 екз. за типами поділяються на кутові – 4 (рис. 3, 2, 4, 5, 9), серединні – 5 (рис. 3, 1, 3, 7, 8), бічні – 1 (рис. 3, 6) односторонні та протилежно-кінцеві кутові – 1 (рис. 3, 10). Заготовками для цих виробів стали: нижні – 4 і серединні – 4 частини поздовжніх; середня частина ребристо-крайових; нижні частини ребристо-поздовжньої і поздовжньо-крайові пластини розмірами, відповідно, 17×12×4, 23×16×5, 26×12×4, 29×13×5, 29×14×4, 30×14×5, 35×15×4, 37×20×7, 43×14×5, 48×19×7, 58×11×5 мм.

Вкладні серпів – 9 екз. виготовлені на нижніх – 3 (33×18×4, 39×17×4, 40×18×4 мм) і середніх – 4 (19×22×4, 22×17×3, 26×18×3, 30×17×4), поздовжніх та нижніх – 2 частинах (17×14×4, 32×17×4 м) поздовжньо-крайових пластин. Ці знаряддя праці мають одностороннє асиметричне (кутове) за полірування лез і використовувались в роботі як без підправки, так і з відповідним загостренням ріжучих крайок за допомогою мікро- та дрібнофасеткової лускоподібної ретуші, що наносилась, переважно, зі сторони спинок сколів (рис. 5, 3, 4 6–8, 13).

Для кращої фіксації у руків'ї поперечні кінці чотирьох вкладнів підправлені крутою лускоподібною ретушшю, нанесеною на трьох екземплярах з однієї (рис. 5, 3, 4, 6), а на одному (рис. 5, 13) з двох сторін.

Окремі знахідки мають форму мікролітів, нагадуючи за обрисами прямокутник або трапецію. Специфічним технологічним прийомом обробки одного з вкладнів стало застосування різцевого сколу, коли за його допомогою із сторони черевця відокремлено гострі краї поперечних кінців з метою максимального сплюснення.

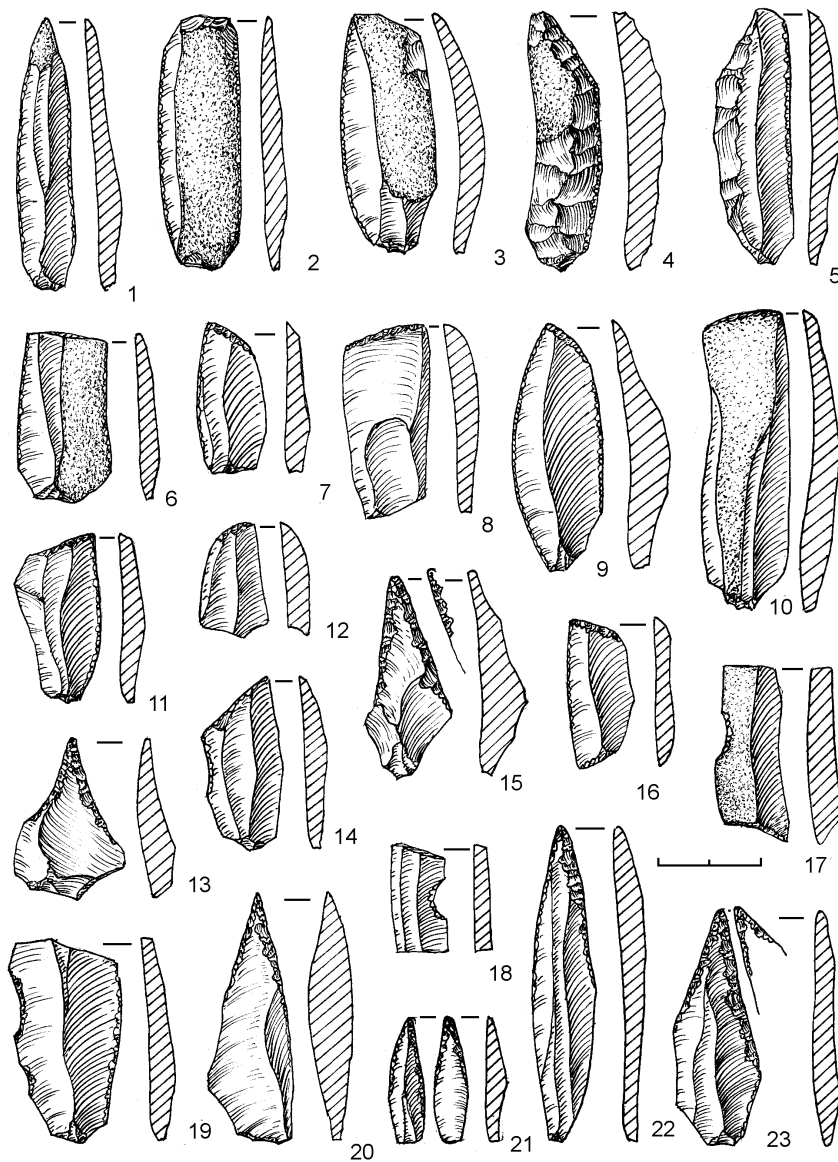

Рис. 4. Медина. Підйомний матеріал. Вироби з каменю
Fig. 4. Medynia. Material from surface. Stone artifacts

Проколки – 5 екз. (рис. 4, 13, 20) – представлені трьома цілими і двома частково пошкодженими (відламані кінчики) предметами. Перші з них виготовлені на пластиноподібному поздовжньому – $36 \times 21 \times 5$ мм, безсистемному – $32 \times 23 \times 7$ мм відщепак та поздовжній пластині – $28 \times 10 \times 5$ мм.

Жальця артефактів підправлені, відповідно, вздовж двох бічних країв зі сторони спинки і черевця або лише з одного з них (асиметричне фасетування) в пересічний спосіб. Для обробки робочих кінців застосовано дрібну лускоподібну ретуш.

Частково пошкоджені проколки розмірами $24 \times 15 \times 3$ і $19 \times 9 \times 4$ мм спродуковані на пластиноподібному видовженому відщепі і поздовжньо-крайовій пластині. Жальця знахідок оброблені аналогічним, як і у попередньо описаних, видом ретуші, яка охоплює поздовжні краї сколів зі сторони спинок та, крім того, в одного з екземплярів вона нанесена з черевця.

Свердла – 8 екз. (рис. 4, 15, 21–23) на відміну від проколок мають дещо більші розміри і ширшу робочу частину, що здебільшого заокруглена. Лише в окремих виробах її кінці загострені. Жальця сформовані за допомогою середньо фасеткової лускоподібної ретуші, яка сприяла їх більш дієвому проникненню в оброблюваний матеріал – дерево або кістку. В якості заготовок використані поздовжні пластини – $25 \times 7 \times 4$, $45 \times 19 \times 5$, $47 \times 17 \times 4$, $48 \times 18 \times 7$, $61 \times 13 \times 5$ мм, фрагменти аналогічних артефактів – $20 \times 10 \times 4$, $27 \times 18 \times 5$, а також ребристо-поздовжній скол з підправки нуклеуса – $39 \times 17 \times 10$ мм.

Що стосується фасетування робочих ділянок цих знарядь, то воно здійснене зі сторони спинок вздовж обох бічних країв заготовок, або, крім того, з одного або двох боків з черевця; пов'язані з типами кінцевих – 4, дископодібних – 2, півокруглих – 1 і округлих – 7 висотою від 38 до 62 мм, що виготовлені на зужитих одноплощинних нуклеусах – 8 та уламках конкрецій.

Вироби з обсидіану – 25 екземплярів, наступні:

- конусоподібний нуклеус довжиною 54 мм з прямою, радіально фасетованою ударною площадкою діаметром 40 мм (рис. 1, 5);
- призматичний нуклеус довжиною 52 мм із скошеною, радіально фасетованою ударною площадкою діаметром 23×25 мм, тильна сторона якого вкрита жовнвою кіркою (рис. 1, 4);
- циліндричний нуклеус довжиною 48 мм із значно опуклою і прямою ударною площадкою діаметром 41×52 мм, сформованою радіально нанесеними сколами (рис. 2, 15);
- поздовжня пластина розміром $27 \times 11 \times 3$ мм;
- січення поздовжньо-крайових – 2 і поздовжніх – 9 пластин (три нижні, сім середніх і верхня частини) розмірами $11-32 \times 8-14 \times 2-5$ мм;
- три відщепи: радіальний – $23 \times 27 \times 6$ мм і два безсистемні – $18 \times 21 \times 3$, $20 \times 18 \times 4$ мм;
- середня частина поздовжньої пластини – $16 \times 17 \times 3$ мм, один з бічних країв якої загострено зі сторони спинки мікрофасетковою лускоподібною ретушшю (рис. 2, 1);
- нижня частина поздовжньо-крайової пластини – $34 \times 18 \times 4$ мм, бічні краї якої оброблені в суцільний спосіб зі сторони спинки мікрофасетковою лускоподібною ретушшю, яка, крім того, охоплює один з бічних країв сколу (рис. 4, 7);
- кінцевий скребок з асиметричним лезом на поздовжньому відщепі із залишком жовнвої кірки – $26 \times 27 \times 5$ мм, одна з крайок якого оброблена суцільною нанесеною зі сторони спинки дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю (рис. 3, 21);
- кінцевий скребок з стрілкою сформованим лезом на верхній частині поздовжньої пластини – $31 \times 12 \times 4$ мм, бічні краї якої підправлені суцільно нанесеною зі сторони спинки мікрофасетковою лускоподібною ретушшю (рис. 3, 15);
- односекційний виїмчастий скобель на середній частині поздовжньої пластини – $21 \times 10 \times 3$ мм (рис. 4, 18);
- трапеція на середній частині поздовжньої пластини – $11 \times 15 \times 3$ мм, що за формою близька до прямокутника (рис. 5, 9).

Вироби з каменю – 14 екз. – виготовлені з чорного амфіболіту і сіро-жовтої опоки.

Перші з них класифікуються як долота. На поселенні знайдено лезову частину і три повністю уцілілі предмети з дбайливо зашлифованими поверхнями. У плані вони видовжено-прямокутні і мають асиметричні леза, рівно зрізані обушки та півовальні поперечні перетини з плоскими нижніми площинами. Розміри цих знахідок становлять $87 \times 13 \times 18$ (рис. 5, 19), $92 \times 24 \times 19$ мм (рис. 5, 12) і $124 \times 20 \times 17$ мм (рис. 5, 20), а уламка – $49 \times 16 \times 15$ мм.

Тесла з опоки (чотири цілі знаряддя і шість уламків) трапецієподібні у плані з майже ідентичним поперечним перетином, що мають дещо опуклі верхні грані. Техніка продукування цих предметів подібна до попередньо описаних, а їх розміри становлять, відповідно,

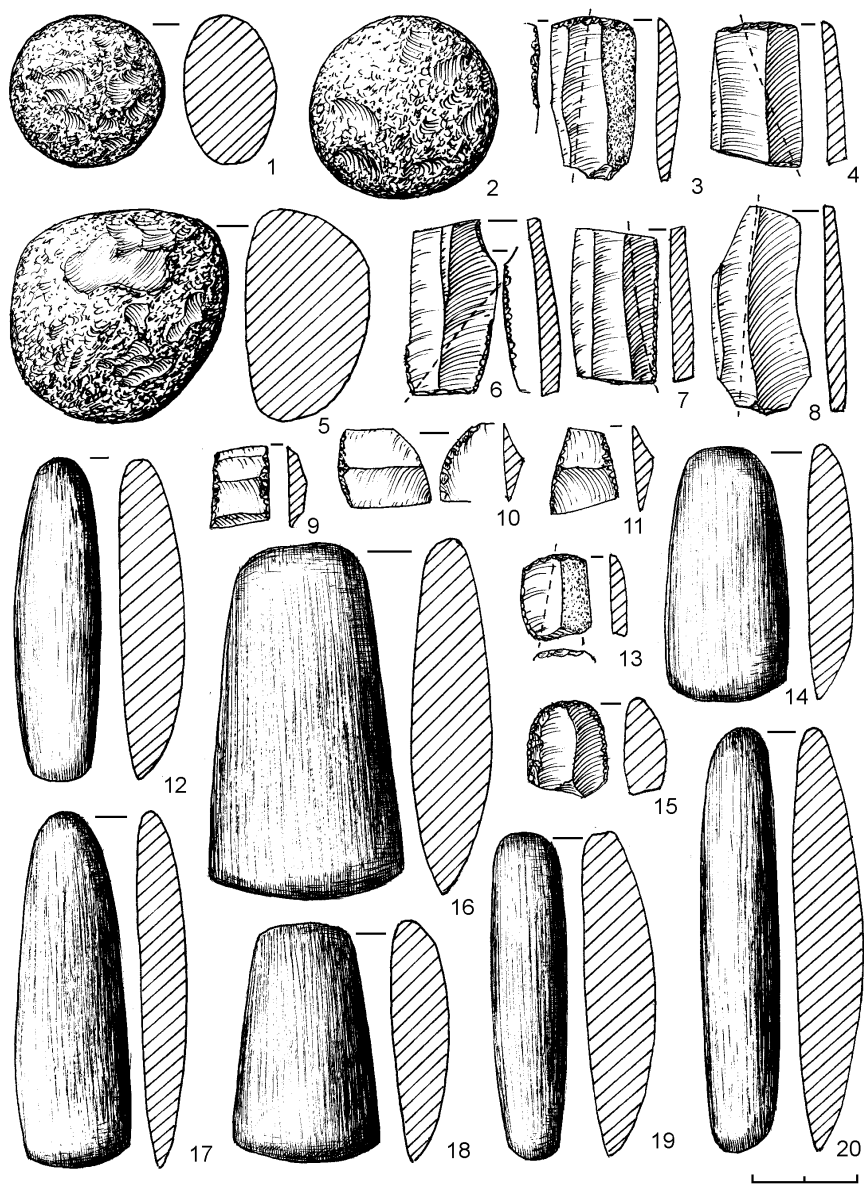

Рис. 5. Мединя. Підйомний матеріал. Вироби з каменю

Fig. 5. Medynia. Material from surface. Stone artifacts

70×44×19 мм (рис. 5, 18), 75×32×12 мм (рис. 5, 14), 105×33×11 мм (рис. 5, 17) і 107×58×23 мм (рис. 5, 16).

Таким чином, розглянуті вище артефакти з кременю, обсидіану та каменю поселення Мединя збагатили джерельну базу. Аналогії для них у культурі лінійно-стрічкової кераміки Верхнього і Середнього Придністер'я відомі з ряду розкопаних поселень та окремих місцезнаходжень [Конопля, 1999, с. 131–132; Пелещин, 1991, с. 10–12; 1999, с. 24–25; 1999а, с. 68–69]. Особливо цінним у цьому плані є комплекс виробів з кременю, який є найбільшим кількісно серед аналогічних колекцій з пам'яток культури лінійно-стрічкової кераміки на території України.

Техніку обробки кременю поселення Мединя розкривають одноплосинні нуклеуси, що використовувались, насамперед, для отримання пластин шириною 14–18 мм. Знаряддя праці виготовлені в абсолютній більшості на січеннях пластинчастих сколів. Мали місце селекція та стандартизація заготовок. Цілі екземпляри йшли на продукування виробів з ретушованими поздовжніми краями і скісно-поперечними кінцями. На нижніх частинах ширших за розмірами

півфабрикатів формувались кінцеві скребки і, в меншій мірі, різці, а на середніх та верхніх – ретушовані пластини і вкладні серпів.

Вторинна обробка здійснювалась, переважно, за допомогою мікрофасеткової лускоподібної та мікрозубчастої ретуші, що наносилась суцільно або частково зі сторони спинок сколів.

Серед асортименту знарядь праці (без урахування розтирачів) домінують ретушовані пластини, скребки і скобелі, на долю яких припадає близько 60 % усієї збірки.

Присутність виробів з обсидіану свідчить про існування віддалених контактів мешканців пам'ятки Мединя з населенням цієї культури з Центральної Європи, зокрема з території Північно-Східної Словаччини, де в Земплінських горах знаходяться найближчі до нашої території оклади цієї сировини.

Щодо виробів з каменю, то долота виготовлені з породи, яка локалізується в Рахівському масиві Карпат [Справочник..., 1975, с. 429], а тесла – з опоки, пов'язаної з відкладами альбу Середнього Придністер'я [Сеньковський, 1973, с. 43–47]. Ці артефакти потрапили на поселення Мединя, ймовірно, шляхом обміну від тамтешніх споріднених общин цієї неолітичної спільності.

ЛІТЕРАТУРА

Грибович Р. Т., Конопля В. М.

- 1985 Нові мезоліто-неолітичні пам'ятки у Верхньому Подністров'ї // Тези доповідей VI-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції (секція археології). – Кам'янець-Подільський. – С. 7–8.

Конопля В.

- 1998 Класифікація крем'яної сировини заходу України // Наукові записки ЛІМ. – Львів. – Вип. 7. – С. 139–157.
- 1999 Нове поселення культури лінійно-стрічкової кераміки в Верхньому Подністров'ї // Львівський археологічний вісник. – Львів. – С. 130–137.

Пелецишин М. А.

- 1991 Неолітичне поселення біля м. Винники // Археологічні дослідження Винниківського історико-краєзнавчого музею за 1991 рік. – Винники. – С. 3–14.
- 1999 Неолітичне поселення в с. Тадані на Західному Бузі // Львівський археологічний вісник. – Львів. – С. 22–46.
- 1999а Стародавні племена східнокарпатського регіону за доби неоліту // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. – Львів. – С. 58–74.

Сеньковський Ю. М.

- 1973 Силіцити крейди південно-західного схилу Східноєвропейської платформи. – Київ. – 155 с.

Справочник по петрографіи...

- 1975 Справочник по петрографіи Украины (под редакцией Усенко Н. С.). – Киев. – 579 с.

Vitalij KONOPLIA

ARTIFACTS MADE OF FLINT, OBSIDIAN AND STONE FROM THE SETTLEMENT OF LINEAR POTTERY CULTURE MEDYNIA IN IVANO-FRANKIVS'K REGION

Technological, typological and cultural features of collection of stone artifacts from Medynia are analyzed at the article. This complex of materials was collected from surface; it includes 977 artifacts (generally, different tools and some cores) made of flint, obsidian and stone. On the base of these explorations, some conclusions about connections of exchange between local population and adjacent regions are made.